

RECEPCIA RUSKEJ SOVIETSKEJ LITERATÚRY NA SLOVENSKU PO ROKU 1989

RECEPTION OF RUSSIAN SOVIET LITERATURE IN SLOVAKIA AFTER 1989

VLADIMÍR BILOVESKÝ
MARTA KOVÁČOVÁ

Abstract

The study focuses on the reception of Russian Soviet literature in Slovakia after 1989 on the basis of three phenomena: literature that could not be published on political or ideological reasons before 1989, contemporary Russian literature, reissues, or new translations of Russian classical literature. The study specifies individual phenomena, the socio-political situation after 1989, authors, translators, the translation process and the publishing houses.

Keywords: translation, Russian Soviet literature, period after 1989, writers, translators, publishing policy.

Abstrakt

Štúdia sa zameriava na recepciu ruskej sovietskej literatúry v slovenskom kultúrnom priestore po roku 1989 na základe troch fenoménov: literatúra, ktorá pred rokom 1989 nemohla vychádzať z politických či ideologických dôvodov, súčasná ruská literatúra, reedície, alebo nové preklady ruskej klasickej literatúry. Štúdia špecifikuje jednotlivé fenomény, spoločensko-politickú situáciu po roku 1989, autorov, prekladateľov, prekladateľský proces i vydateľské prostredie.

Kľúčové slová: preklad, ruská sovietska literatúra, obdobie po roku 1989, spisovatelia, prekladatelia, vydateľská politika.

Úvod

Preklad z ruskej literatúry do slovenčiny má vyše 160-ročnú históriu. Do roku 1918 preklady ruskej literatúry pomáhali národne i umelecky uvedomovať si i konštituovať svojbytnú slovenskú literatúru. V období rokov 1918 až 1945 preklady ruskej literatúry pomáhali zapájať sa slovenskej literatúre do kontextu inonárodných literatúr a zároveň boli pre ňu inšpiráciou. Zlomovým bol však rok 1945, rok spojený s ukončením druhej svetovej vojny. Na jednej strane sa vytvárali podmienky pre rozvoj prekladovej produkcie i teoretického myslenia o preklade, ale na strane druhej sa začínajú objavovať ideové a politické vplyvy na prekladovú produkciu. Rok 1945 bol „hraničným kameňom celej jednej novej etapy slovenskej prekladovej literatúry, jej rozmach tak kvantitatívny, ako aj kvalitatívny.“ (Felix, 1969, s. 3). V období rokov 1945 až po súčasnosť môžeme vymedziť niekoľko medzníkov, ktoré spoločensko-politicky, kultúrne i literárne formovali a ovplyvňovali slovenskú spoločnosť a následne utvárali úlohu, funkciu ruskej, sovietskej literatúry v slovenskom kultúrnom prostredí, ale i formovali pohľad i vzťah slovenského čitateľa k nej. Po roku 1945 môžeme teda vymedziť nasledujúce medzníky: 40. a 50. roky, 60. roky, 70. roky, a 80. roky 20. storočia až po súčasnosť. V centre nášho záujmu je postavenie ruskej sovietskej literatúry v slovenskom kultúrnom priestore po rok 1989.

Rok 1989 – zmenený vzťah k ruskej sovietskej literatúre

Do roku 1989 sovietska literatúra programovo dominovala v produkcii jednotlivých vydavateľstiev. Žiadna iná literatúra nemala taký priestor v edičných plánoch ako práve sovietska literatúra. Žiadna iná literatúra nevychádzala v takom počte titulov a náklade ako sa k slovenskému čitateľovi dostávali diela ruských sovietskych autorov.

K fenoménu uvedeného obdobia, obdobia socializmu, i fenoménu prekladu sovietskej literatúry do slovenčiny, je nutné pristupovať citlivo a rozvážne bez akýchkoľvek predsudkov a apriorizmov, pretože v opačnom prípade reflexia uvedených fenoménov môže sklznúť do subjektívnej polohy a predpojatej, jednostrannej kritiky. Objektívny pohľad nám poskytne iba práca s empirickými faktami, dobovými textami, prameňmi a výpoveďami pamätníkov. Súhlasíme s Tyššom, že „*je namieste zaoberať sa dobou socializmu v čase, keď v spoločnosti ešte stále chýba spoločná minulosť, na ktorú by dokázala byť aspoň časť jej aktérov spoločne hrdá, a keď sa európsky spoločenský priestor čoraz viac ideologicky radikalizuje a širía sa v ňom tzv. alternatívne fakty*“ (Tyšš, 2017, s. 8).

Po roku 1989 sa však zmenila spoločensko-politická situácia, ktorá ovplyvnila nielen hospodárske a kultúrne pomery, edičnú a vydavateľskú politiku, ale i celé vydavateľské prostredie. Pred rokom 1989 sa vydavateľstvá špecializovali na vydavateľskú problematiku (napr. Mladé letá – literatúra pre deti a mládež, Slovenský spisovateľ – krásna literatúra, Naše vojsko – vojenská problematika, Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry – politická, filozofická literatúra prevažne marxisticko-leninského zamerania, Pravda – vydavateľstvo ÚV KSS, Smena – vydavateľstvo ÚV SZM a pod.) pôvodnej i prekladovej tvorby.

V uvedenom období dochádzalo k úzkemu prepojeniu umenia a štátu. Umenie a kultúra boli vhodným nástrojom triedneho boja. Po zmene pomerov v roku 1989 nastal obrat vo všetkých oblastiach spoločensko-kultúrneho i hospodárskeho života spoločnosti. Transformujú sa kultúrne, umelecké ustanovizne i vydavateľstvá, ktoré sa z výhradne štátnych inštitúcií zmenili na podnikateľské subjekty s vlastnou hospodárskou, kultúrnou a vydavateľskou politikou. Nemuseli už rešpektovať diktát štátnej kultúrnej politiky.

Aj napriek duchovným a umeleckým kvalitám ruskej literatúry a kultúry dochádza v tomto období v slovenskom kultúrnom priestore k ich odcudzeniu. Všetko s nálepkou *ruské* sa odrazu odmietlo, pretože pripomínalo staré poriadky, starú prednovembrovú spoločnosť a bolo záťažou pre *novovznikajúcu* spoločnosť. Pripomínalo Sovietsky zväz, spod vplyvu ktorého sme sa chceli vymaniť. Andrej Červeňák o tom napísal: „*Ruský jazyk, literatúra a kultúra v krajinách bývalého ZSSR sa ocitli v situácii, ktorá nevyplýva z ich filologickej a kulturologickej podstaty, ale z tej podoby ich nositeľa – Ruska –, ktorú mu tieto krajiny pripisujú. Túžba po vymanení sa z ruského vplyvu, čiže túžba po národnej a štátnej samoidentifikácii je vedená per negationem k včerajšku. Pretože ruský jazyk bol nositeľom militantnej transcendencie ruskej kultúry, treba ho zadržať*“ (Červeňák, 2005, s. 13). Bohužiaľ, bezmyšlienkovite, bez úvah sme všetko s nálepkou *ruské* odrazu zavrhlí a prebrali všetko s nálepkou *americké*. Takže po období, ktoré by sme mohli nazvať obdobím *rusifikácie* či *sovietizácie*, prišlo obdobie *amerikanizácie*. Ruský svet, ruskú kultúru, literatúru sme si pre seba uzavreli. Ruská (sovietska) literatúra a kultúra sa po viac ako štyroch desaťročiach stali nepotrebnými pre náš kultúrny priestor. Nové obdobie sa totiž vyznačovalo otvorenosťou voči novým autorom, žánrom i typológií. Vydavateľstvá siahajú po komerčne zaujímavých tituloch, žánroch, autoroch, ktorých nebolo možné publikovať pred rokom 1989. Ruská literatúra si musela začať hľadať svoje miesto v kontexte iných – prevažne *západných* – literatúr a musela sa nanovo začať uchádzať o svojich čitateľov v slovenskom kultúrnom priestore. „*V tomto zmysle nemožno zabúdať na dlhé obdobie, keď existovala „len“ svetová, slovenská a sovietska literatúra. Takého členenie nemohlo nezanechať hlboké stopy v čitateľskom vedomí, predovšetkým nediskurzívnych čitateľov.*“

Našťastie, toto obdobie, ktoré neprialo ruskému slovu, netrvalo dlho. Múdri a predvídaví vydavatelia si uvedomili, že nie je možné, aby slovenský kultúrny priestor ostal bez kontaktu s ruskou literatúrou. A tak okrem súčasnej ruskej literatúry sa na pulty vrátili i preklady ruskej klasiky. Vo väčšine prípadov išlo iba o reedície. K slovenskému čitateľovi sa tak dostávali predovšetkým diela I. S. Turgeneva (román *Rudin*, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov 2005;), L. N. Tolstého (román *Anna Kareninová*, Slovart 2019, v preklade Nade Szabovej; *Novely o ruskej duši*, Slovart 2004, v preklade Ruženy Dvořákovéj-Žiaranovej), F. M. Dostojevského (román *Dvojník*, Európa 2017; *Bratia Karamazovci*, v preklade Jána Ferenčíka;

román *Zločin a trest* vydavateľstvo Petit press 2006; Ikar 2007; vydavateľstvo AL press 2014; román *Idiot*, 2001; *Diablom posadnutí*, Ikar 2003; *Hráč, Večný manžel*, Ikar 2004, v preklade Anny Kostolanskej), A. P. Čechova (*Dáma so psíkom a iné poviedky*, Ikar 2006; *Poviedky*, Petit press 2006; *Ujo Váňa a iné*, Vydavateľstvo SnowMouse Publishing 2010). V predchádzajúcej časti sme uviedli len niekoľko prekladov z ruskej klasiky, vydavateľstvá sústredili svoju pozornosť na viacero významných diel autorov, ktorí majú stabilné miesto nielen v ruskej, ale aj vo svetovej literatúre. Škoda, že vydavateľská prax neberie do úvahy skutočnosť, že každá generácia by mala mať svoj preklad.

Vďaka prezieravými vydavateľom sa už od roku 1990 slovenský kultúrny priestor začína obohacovať nielen prekladmi diel ruských autorov, ktorí pred rokom 1989 nemohli publikovať. Tí, ktorí pred rokom 1989 nemohli vydávať svoje diela, boli považovaní za iných, nevhodných najmä z ideologického hľadiska. O tejto inakosti uvažuje aj M. Kusá: „*Inakosť sa pohybuje na širokej škále, pričom jedným extrémom sú texty dlhé roky zatracovanej, ale svojho času aj v Československu veľmi populárnej L. Čárskej a druhým literárna tvorba predstaviteľov európskej avantgardy ruského pôvodu*“ (Kusá, 1998, s. 135).

Ruskú literatúru, ktorá sa začala vydávať po roku 1989, by sme mohli rozdeliť do štyroch oblastí:

1. Literatúra, ktorá pred rokom 1989 nemohla vychádzať z politických či ideologických dôvodov, rezonujú v nej témy: revolúcia 1917 a občianska vojna, prvé roky bolševickej vlády 1917 – 1923, kult osobnosti Stalina, stalinské represie, téma pracovných táborov.
2. Ideologicky neutrálne diela, no ich estetika sa nestotožňovala so štandardami socialistického realizmu, alebo osobnosť autora bola problematická.
3. Súčasná ruská literatúra.
4. Reedicie alebo nové preklady ruskej klasickej literatúry.

Medzi autormi z prvej oblasti boli tí, ktorí privítali revolúciu v roku 1917, ale neskôr začali poukazovať na neprávosti, nespravodlivosť nového zriadenia či na krutosť Stalina (Alexander Solženicyn), alebo pochádzali z rodín pravoslávnych kňazov (Jevgenij Zamiatin, Varlam Šalamov), mali židovský pôvod (Josif Brodskij, Osip Mandelštam, Vasilij Grossman, Boris Pasternak, Isaak Babel'), pochádzali zo šľachtických (Galina Ďuriaginová, známa pod pseudonymom Al'a Rachmanovová, Vladimír Nabokov) či umeleckých rodín (Marina Cvetajevová), alebo sa vymykali kánonu socialistického realizmu (Gennadij Ajgi, Daniil Charms). Títo autori získali kvalitné vzdelanie v Rusku alebo v zahraničí a hovorili niekoľkými svetovými jazykmi (anglickým, francúzskym, nemeckým).

Nie je však úplne možné zovšeobecňujúco tematicky zaradiť jednotlivých autorov, nepohodlných pre vtedajšiu vládnu garnitúru. Osud každého z nich bol zložitý a zaslúžil by si detailnejšiu pozornosť alebo osobitný výskum. Väčšina z nich dobrovoľne či nútene emigrovala, štátom boli vyhlásení za nepriateľov, ich mená odstránené zo všetkých literárnych príručiek. Oficiálna propaganda hlásala, že tvorba týchto spisovateľov a básnikov v emigrácii úplne upadla. Napriek oficiálnemu stanovisku však vznikol v zahraničí (teda mimo územia Sovietskeho zväzu) veľkolepý súbor ruskej prózy a poézie, ktorý sa do vlasti vrátil až na konci osemdesiatych rokov. Pýtame sa spolu s Andrejom Červeňákom: „*Čo ponúka stará ruská a sovietska literatúra zajtrajšku? Aké sú jej negatívne a pozitívne skúsenosti, ktoré by sa mohli stať výstrahou i poslanstvom budúcnosti?*“ (Červeňák, 2005, s. 24).

Na začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia ako výsledok gorbačovskej perestrojky a glasnosti nastalo v ZSSR politické uvoľnenie a zrušenie cenzúry, ktoré umožnilo vydávať obrovské množstvo diel spisovateľov prinútených opustiť svoju vlasť a žijúcich v emigrácii. Táto literatúra predstavuje špecifický fenomén v dejinách vývoja sovietskej spoločnosti a ruskej

literatúry, ktorý začali v deväťdesiatych rokoch 20. storočia označovať termínom «возвращенная литература»¹ «задержанная литература», «возвращённые писатели».

Возвращённая литература sa v období šesťdesiatych a začiatkom sedemdesiatych rokov 20. storočia v Sovietskom zväze, v chruščovovskom období kritiky kultu osobnosti Stalina, politicko-ideologického uvoľnenia mohla publikovať, napr. básne A. Achmatovovej, M. Cvetajevovej, niektoré diela a O. Mandelštama, M. Bulgakova, A. Solženicyna a B. Pasternaka.

Svedkami podobného postupného politického uvoľnenia a demokratizácie spoločnosti sme boli svedkami i my na Slovensku (Československu) v rokoch 1963 – 1969. Toto obdobie sa zvykne označovať ako *Zlaté šesťdesiate roky*. V oblasti prekladu síce stále dominuje ruská a sovietska literatúra, no otvoril sa priestor i pre západnú literatúru, pričom renesanciu zaznamenáva preklad z oblasti európskych básnických avantgárd, predovšetkým návrat surrealizmu. Politické uvoľnenie umožnilo vydávať i diela v Sovietskom zväze vtedy marginalizovaných, odmietaných či neoficiálnych a exilových autorov (L. Andrejev: *Poviedka o siedmich obesených*, 1961 v preklade Š. Baránikovej (v roku 2006 vyšla novela vo vydavateľstve Ikar v preklade Viery Mikulášovej-Škridlovej), *Mysel'* v preklade J. Ferenčíka, 1966; svetoznámy autobiografický román I. Bunina *Arsenievov život*, 1965; poviedkový výber D. Slobodníka *Erotikon*, 1968 a i.; v knižných či časopiseckých prekladoch sa objavuje B. Pasternak, A. Platonov, A. Solženicyn, G. Aji). Návrat zaznamenali aj predstavitelia tzv. strieborného veku ruskej literatúry. Išlo o autorov, ktorí boli dovtedy považovaní za nevhodných či dokonca dekadentných. „*Ich poetika totiž nenapĺňala oficiálne požadované kritériá normatívnej normy socialistického realizmu*“ (Pašteková, 2017, s. 97).

V tomto období sa do centra pozornosti začala dostávať aj tvorba dekadentného autora F. Sologuba, ruských prozaikov L. Andrejeva, I. Bunina, M. Bulgakova, A. Platonova, predstaviteľov ruského symbolizmu A. Bloka, A. Belého, A. Remizova, experimentálna poézia V. Chlebnikova, básnická tvorba A. Achmatovovej a O. Mandelštama, S. Jesenina a V. Majakovského či tvorba dekadentného autora F. Sologuba. Z prekladov uvedených predstaviteľov ruskej poézie treba spomenúť *Knihu ruskej poézie* – antológiu ruskej lyriky, v ktorej básne preložil a výber zostavil Ján Zambor. Kniha vyšla vo Vydavateľstve Michala Vašečku v r. 2011, je venovaná básnickej tvorbe V. A. Žukovského, A.S. Puškina, M. J. Lermontova až po 20. storočie s básňami A. Achmatovovej, B. Okudžavu, V. Vsockého a ďalších.

Literatúra, ktorá sa pred rokom 1989 nemohla vydávať z politických či ideologických dôvodov

Z tvorby ruských emigrantov nemožno obísť meno Vladimíra Nabokova (1899 – 1977), spisovateľa žijúceho v emigrácii v Európe i v USA: v roku 1990 vydáva Tatran *Pozvanie na popravu* (prvé vydanie) v preklade S. Čechovej. V r. 2004 vyšla v Slovarte knižka *Priezračné veci* v preklade Otakara Kořínka; Tatran vydal v r. 1991 Nabokovov román *Lolita* v preklade Otakara Kořínka (v r. 2019 román vyšiel aj v Slovarte).

V r. 2002 sa k slovenskému čitateľovi dostáva výber poviedok Sergeja Dovlatova, ruského sovietskeho spisovateľa, ktorý v r. 1979 emigroval zo ZSSR, žil v New Yorku. Knižka vyšla pod názvom *Čias smrt'* vo Vydavateľstve PT Alberta Marenčina, autormi prekladu sú Ivana Kupková a Valerij Kupka.

¹ „*Pred perestrojkou tieto romány takmer nikto nečítal a málokto vedel o ich existencii. Vo všetkých románoch sa rieši otázka Stalinovej obrovskej vine voči národu i štátu, otázka stalinizmu, ktorý vzal miliónom ľudí ich životy*“ (Bajevskij, 2003, s. 381) (preložil VB). Išlo o množstvo textov – kníh zakázaných úradmi počas desaťročia trvajúcej nadvlády socialistického realizmu. Rehabilitovali sa hodnotné diela, ktoré boli rukojevníkmi sovietskeho ideologického systému, dnes predstavujúce zlatý fond ruskej literatúry 20. storočia (Rybakov, 2018).

V roku 1990 vychádza vo vydavateľstve *Smena* v preklade M. Nemana Pasternakov (1890 – 1960) *Môj život* (prvé vydanie) a v *Slovenskom spisovateli* v preklade T. Krišku vyšiel *Plačúci sad* (prvé vydanie). Slovenský čitateľ sa s tvorbou nositeľa Nobelovej ceny B. Pasternaka zoznámil už v roku 1969, keď v preklade Z. Jesenskej vyšiel román *Doktor Živago*. V ZSSR pre cenzúru román nebol publikovaný. Prvýkrát vyšiel v Taliansku vo vydavateľstve *Feltrinelli* a postupne aj v iných krajinách. V Rusku oficiálne román vydali až v roku 1988.

V roku 1991 prostredníctvom vydavateľstva *Slovenský spisovateľ* obohatili slovenský kultúrny priestor i Nabokovove romány *Pnin* a *Zúfalstvo* (prvé vydanie) v preklade Richterovej-Matejovej. V tom istom roku vydavateľstvo *Tatran* prichádza s prekladmi trilógie *Súostrovie Gulag* A. Solženicyna (1918 – 2008), (prvé vydanie) v preklade E. Linzbothovej, D. Slobodníka a I. Slobodníka. V Tatrane vyšiel aj preklad Solženicynovho románu *Rakovina* (prvé vydanie) – preložila M. Takáčová, jedna z najvýraznejších prekladateľských osobností z ruskej literatúry na Slovensku. M. Takáčová sprostredkovala – rovnako aj jej sestra Marta Ličková – slovenskému čitateľovi veľký počet diel ruských autorov z 19. i 20. storočia. K jej obľúbeným spisovateľom patrili aj Michail Bulgakov. Svetoznámy román *Majster a Margaréta* vyšiel vo viacerých vydavateľstvách, napr. Slovenský spisovateľ 1968 – 1. slovenské vydanie, Slovart 2002, Petit press 2005, 2017, Slovart 2019 v preklade Jána Štrassera. Okrem románu *Majster a Margaréta* preložila Magda Takáčová aj Bulgakovov román *V zákulisí* – vyšiel v Slovenskom spisovateli r. 1967 a v r. 2000 vo Vydavateľstve PT. Tvorba M. Bulgakova bola sprístupnená slovenskému čitateľovi aj vďaka prekladu Ivana Izakoviča: v r. 2012 vyšiel vo vydavateľstve Európa román *Biela garda*.

Slovenský kultúrny priestor začínajú obohacovať i preklady diel L. A. Čarskej (1875 – 1938): v roku 1992 vychádza *Sibirôčka*, o rok neskôr *Ruža z Kaukazu*, v roku 1994 *Bez mamičky*, v roku 1996 *Malá Margo*, v roku 1997 *Zápisky malej gymnazistky*. V roku 1992 sa k slovenskému čitateľovi dostávajú *Tri zastavenia lásky* M. Cvetajevovej (1892 – 1941). V r. 1990 vychádza v Slovenskom spisovateli – v edícii Nová sovietska tvorba – Grossmanova diológia o stalingradskej bitke (1905 – 1964) *Život a osud* v preklade Igora Otčenáša. V roku 1993 sa dostal na slovenský knižný trh *Jesenný krik jastraba* J. Brodského (1940 – 1996), nositeľa Nobelovej ceny za literatúru z roku 1987.

V slovenčine do roku 1989 chýbali aj preklady diel predstaviteľov ruskej literárnej vedy M. Bachtina (1895 – 1975) a J. Lotmana (1922 – 1993), v roku 1990 vychádza *Štruktúra umeleckého textu* a v roku 1994 *Text a kultúra*, a literárna tvorba predstaviteľov európskej avantgardy ruského pôvodu V. Kandinského (1866 – 1944), (v roku 1994 vychádzajú *Stupne*) a S. Šaršúna (1888 – 1975).

Do povedomia slovenského čitateľa sa dostáva i tvorba náboženského filozofa Vladimíra Solovieva. V roku 2002 Kalligram ponúka v preklade J. Komorovského *Zmysel lásky*, vydavateľstvo *Lúč* v roku 2004 v preklade J. Komorovského prináša *Una Sancta: jednota svätá, všeobecná a apoštolská: spisy o kresťanskej jednote*. V roku 2011 vydavateľstvo *Byzant* prináša v preklade J. Komorovského, J. Rybáka, M. Schwingerovej knihu *Vladimír Sergejevič Soloviov a ruská náboženská filozofia: antológia ruskej náboženskej literatúry*.

Kalligram vydal niekoľko kníh významného ruského spisovateľa a náboženského filozofa Nikolaja Berďajeva (1874 – 1948), ktorý patrili k osobnostiam prinúteným opustiť vlasť v r. 1922 na povestnom „parníku filozofov“. Žil i umrel v Paríži, do Ruska sa mu už vrátiť nikdy nepodarilo, aj keď patrili k tým predstaviteľom prvej vlny ruskej emigrantskej literatúry, ktorí túžili sa vrátiť, verili v návrat do vlasti. Berďajevove práce vyšli na Slovensku v preklade profesora Jána Komorovského: v r. 2003 sa na knižných pulkoch objavila kniha *Ríša Ducha a ríša Cisárova. Pramene a zmysel ruského komunizmu* (2004), *Duch a realita* (2006). Vo vydavateľstve Agora vyšla v r. 2005 Berďajevova práca s názvom *Sebapoznanie. Pokus o filozofickú autobiografiu*, rovnako v preklade Jána Komorovského.

V roku 2003 vo vydavateľstve *Slovenský spisovateľ* v preklade O. Hirnerovej vychádza Solženicynova (1890 – 1960) *Matrionina chalupa* a *Jeden deň Ivana Denisoviča*, v roku 2004

Vydavateľstvo PT v prekladoch J. Štrassera publikuje prózy Daniila Charmsa, vlastným menom Daniila Juvačova (1905 – 1942), *Mačkin zabil Kočkina* a v roku 2005 *Cirkus Šadam*. Po uverejnení básne *Raz z domu vyšiel pán* prišiel definitívny zákaz publikovania a spisovateľovo zatknutie. Nie je úplne jasné, ako zomrel. V roku 1956 bol rehabilitovaný. Jeho príbuzný dostali list, v ktorom im oznámili, že stíhanie D. I. Juvačova bolo zastavené, pretože sa dodatočne zistilo, že nebola naplnená skutková podstata trestného činu.

V roku 2003 vydavateľstvo *Kalligram* v preklade I. Kupkovej a V. Kupku ponúka slovenskému čitateľovi román A. Goldsteina (1957 – 2006) *Rozlúčka s Narcisom*. V roku 2006 prichádza vydavateľstvo *Ikar* s knihou Varlama Šalamova (1907 – 1982) *Kolymské poviedky*: prvé úplné vydanie prvého zväzku a výber ďalších próz v preklade Anny Hlaváčovej. Vydavateľstvo *Premedia* v roku 2017 prináša reedíciu prekladu. Ako vysokoškolačka Varlama Šalamova zatkli za šírenie Leninovho závetu. Po zatknutí strávil istý čas na rôznych nútených prácach, napr. Ural, gulag v Kolyme. Po vypršaní trestu mal zákaz pôsobiť vo veľkých mestách v európskej časti Ruska, živil sa ako felčiar. Po XX. zjazde KSSZ ho rehabilitovali, mohol sa vrátiť do Moskvy. Posledné dni svojho života strávil slepý a hluchý v domove dôchodcov a v psychiatrickej liečebni; Ivana Ryčlová je autorkou knihy *Mezi kladivem a kovadlinou* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2012), v časti *Kolymské peklo – osud Varlama Šalmova* venuje pozornosť spisovateľovmu tragickému životnému príbehu (s. 161 – 191). Autorka približuje osud *Kolymských poviedok*, z ktorých štyri vyšli v r. 1966 emigrantskom časopise *Novyj žurnal*, neskôr v Nemecku a vo Francúzsku. Šalamov, čo je zaujímavé, odmietal vydávať svoje prózy v zahraničí, vznikol teda paradox, ktorý ho v ZSSR zaradil medzi autorov nepohodlných vtedajšiemu režimu (Ryčlová, 2012).

V roku 1990, 2010 a 2016 vydavateľstvo *Európa* v preklade Nade Szabovej ponúklo slovenskému čitateľovi román Jevgenija Zamiatina (1884 – 1937) *My*. Zamiatina po absolvovaní štúdia lodného inžinierstva v Petrohrade v roku 1916 vyslali do Veľkej Británie, kde pomáhal stavať ľadoborce pre Rusko. Po návrate do Ruska sa stal významnou osobnosťou literárneho života Petrohradu. Naznačoval, že sovietsky komunistický režim sa stáva totalitným. Tieto myšlienky zosumarizoval v románe *My*, ktorý mal zaujímavý vydavateľský osud. Prvýkrát knižne vyšiel v roku 1927 v českom preklade. Z českého vydania vznikol spätne ruský preklad, ktorý vychádzal na pokračovanie v pražskom emigrantskom časopise *Slobodné Rusko*. V rokoch 1924 – 1925 vznikli preklady do angličtiny a francúzštiny. V roku 1932 dostal Zamiatin povolenie vycestovať z Ruska do Paríža. Román *My* vyšiel knižne prvýkrát v roku 1953 v New Yorku, v Rusku až v období Gorbačovovej perestrojky v roku 1987.

Literárnej tvorbe ruských spisovateľov, ktorí sú zaraďovaní k prvej vlne emigrácie, sa venovala Oľga Guzyová v práci *Ruská emigrantská literatúra v kontexte slovenskej literatúry a kultúry v rokoch 1921 – 1945*. Upriamuje v nej pozornosť aj na humoristickú tvorbu Arkadija Averčenko. V r. 2006 vyšla kniha dvadsiatich štyroch poviedok vo vydavateľstve Marenčina s názvom *Humor pre hlupákov* v preklade Jána Štrassera, ktorá si získala na Slovensku svojou nadčasovosťou priazeň mnohých čitateľov. Averčenko patril k spisovateľom tzv. prvej vlny ruskej emigrácie. Po Októbrovej revolúcii opustil Rusko, žil v Prahe, kde aj v r. 1925 zomrel.

V roku 1995 prinieslo vydavateľstvo Knižná dielňa Timotej v preklade Jána Zambora výber z poézie čuvačko-ruského autora Gennadija Ajgiho (1934 – 2006) pod názvom *Predľžovanie odchodu* a v roku 2008 vydavateľstvo *F.R.&G.* vydalo reprezentatívny výber z jeho tvorby pod názvom *Obdarená zima*. Výber, ktorý obsahuje lyrické texty, eseje, rozhovory s autorom, zostavili a preložili J. Zambor, I. Kupková, V. Kupka a M. Válek. V roku 2008 publikácia získala *Cenu Jána Hollého* za preklad poézie. Ajgi písal prevažne voľným veršom, vymykal sa z kánonu socialistického realizmu, a preto nemohol v ZSSR publikovať. Venoval sa prekladateľskej činnosti, vďaka nemu vyšli v čuvaštine diela známych svetových básnikov a v ruštine diela čuvačských autorov. Jeho prvá kniha vyšla v ZSSR až v roku 1991 s predslovom J. Jevtušenka. Ajgi pracoval v Múzeu V. Majakovského, zoznámil sa tu s M. Váľkom, ktorý ako prvý preložil jeho verše do slovenčiny (1967). Išlo o prvý knižný preklad Ajgiho na svete.

Najviac kníh mu vydali v Nemecku a vo Francúzsku. V zahraničí za svoju tvorbu získal množstvo ocenení, no vycestovať z vlasti mohol až v roku 1988. V roku 2000 navštívil Slovensko, na Filozofickej fakulte UK v Bratislave a Filozofickej fakulte UPJŠ sa stretol so študentmi i literátmi.

S tvorbou ruského spisovateľa, novinára, autora filmových scenárov a prekladateľa Isaaka Babel'a, ktorý sa stal obeťou stalinských represíí – v r. 1939 bol zatknutý, nespravodlivo obvinený a v r. 1940 popravený –, sa slovenský čitateľ mohol zoznámiť vďaka prekladu Jána Štrassera. Valerij Kupka v doslove napísal: „Babel'a vždy zaujímal človek v hraničnej, extrémnej situácii, lebo len vtedy je podľa neho možné spoznať nahú podstatu človeka“ (Babel', 2005, s. 300) Knižka s názvom *Ako to chodilo v Odesse* pozostávajúca z poviedok o živote v židovskej Odesse a Paríža vyšla v Slovarte v r. 2005.

V roku 2017 vydavateľstvo F.R.&G. prináša prostredníctvom prekladu Sone Čechovej román Osipa Mandel'stama (1881 – 1938) *Zázrakmi chránená tíš*. Osudným sa mu stal epigram *Žijeme a necítíme pod sebou svoju zem*, ktorý napísal v roku 1933. Za tento epigram ho v roku 1934 zatkli a odsúdili do vyhnanstva. V tlači bol obviňovaný z protisovietskych aktivít. V roku 1938 Mandel'stama zatkli a v jednom z pracovných táborov v tom istom roku zomrel. Čiastočnej rehabilitácie sa dočkal v roku 1956 v období chruščovovského politického odmäku. Obvinenia bol úplne zbavený až v roku 1987 za vlády M. Gorbačova.

V roku 2003 (v reedícii v roku 2016) *Slovart* priniesol v slovenčine román významnej postavy ruského undergroundu (predchodcu ruskej postmodernity) Venedikta Jerofejeva (1983 – 1990) *Moskva – Petušky*. Autorom slovenskej podoby je Jaroslav Marušiak. V roku 2011 vydavateľstvo *Premedia* prinieslo prvý preklad z tvorby Ale Rachmanovovej (1898 – 1991) *Študenti, láska, Čeka a smrť. Denníky rokov 1916 – 1920*. Nasledovali *Manželstvá v červenej búrke* (2012), v roku 2013 vyšiel preklad *Mliekárka z Ottakringu* (denníky 1925 – 1927). V roku 2017 vychádza *Továrň na nového človeka* a súborné vydanie jej diela pod názvom *Ruské denníky*. Celú tvorbu Rachmanovovej preložila do nemčiny Zuzana Demjánová.

Súčasná ruská literatúra

Prostredníctvom slovenských prekladov má slovenský čitateľ k dispozícii i diela súčasných ruských autorov. Už v roku 1999 vo vydavateľstve *Spolku slovenských spisovateľov* vychádza *Sonička* E. Ulickej v preklade Vladimíra Červenku, v roku 2006 vydavateľstvo *Slovart* v preklade Evy Piovarcsyovej vydáva jej *Veselý pohreb*, v roku 2007 vydavateľstvo *Kalligram* v preklade Kataríny Strelkovej prichádza s knihou *Medea a jej deti*, v roku 2009 vydavateľstvo *Slovart* ponúka Daniela Steina, tlmočníka a v roku 2016 *Paseka* ponúkla *Zelený stan*, v roku 2017 *Slovart* prináša *Jakubov rebrík*. Všetky tri diela vyšli v preklade Ján Štrassera

Vydavateľstvo *Spolku slovenských spisovateľov* od roku 2006 prináša tvorbu jedného z najvýraznejších súčasných ruských autorov Vladimíra Pelevina v prekladoch jeho dvorného prekladateľa Miloša Ferka: výber poviedok pod názvom *Relics*, v roku 2015 S.N.U.F.F., v roku 2017 *T a Mafusailova lampa*.

V roku 2003 sa dostáva k slovenskému čitateľovi preklad románu A. Belého *Peterburg*. Dielo vyšlo v preklade Evy Maliti-Fraňovej vo vydavateľstve *Petrus*.

Od roku 2008 sa v slovenčine stretávame i s knihami predstaviteľa súčasnej ruskej postmodernity Vladimíra Sorokina v prekladoch J. Štrassera. V roku 2008 vo vydavateľstve *Kalligram* vychádzajú romány *Opričníkov deň* a *Lad*. V roku 2009 vydáva *Kalligram* *Srdcia štyroch*, v roku 2013 v tom istom vydavateľstve vychádza *Metelica* v preklade J. Štrassera, v roku 2015 vo vydavateľstve *Petrus* vychádza *Rad* a vo vydavateľstve *Artforum* *Telúrsko*.

V roku 2005 vydavateľstvo *Belimex* pripravilo knihu dvadsiatich dvoch poviedok (ich autormi sú Viktor Jerofejev, Varlam Šalamov, Andrej Siňavskij, Viktor Astafiev, Jurij Mamlejev, Fridrich Gorenštejn, Sergej Dovlatov, Venedikt Jerofejev, Valerij Popov, Saša Sokolov, Jevgenij Charitonov, Eduard Limonov, Viačeslav Piecuch, Tatiana Tolstá, Jevgenij Popov, Anatolij Gavrilov, Vladimír Sorokin, Dmitrij Prigov, Lev Rubinštejn, Julija Kisinová,

Igor Jarkevič, Viktor Pelevin) *Ruské kvety zla*, ktorú pripravil Viktor Jerofejev a sám sa na nej autorsky podieľal. Povedky do slovenčiny preložili Mária Kusá, Oľga Kovačičová, Juraj Andričík, Janka Benkovičová, Ján Štrasser, Ivana Kupková, Valerij Kupka, Ivana Branská, Ingrid Valová.

Záver

Ruská literatúra sa po dlhých rokoch odmietania spôsobených faktormi súvisiacich s reakciou na spoločensko-politické zmeny, vrátila do slovenského kultúrneho prostredia, v ktorom si našla svojich priaznivcov a čitateľov. Výber ruských textov na preklad „*podlieha oveľa väčšiemu drobnohľadu ako v prípade aktuálnych módnych anglofónnych literatúr. Ruská literatúra v slovenskej kultúre sa v tomto období vlastne stáva odrazom individuálnych pohnutí a motívami jednotlivých prekladateľov, vydavateľov. Práve oni boli hnacím motorom vzniku mnohých prekladov. Motivovaní vlastným osobným presvedčením a neraz aj napriek všetkým trhovým princípom neprestali ponúkať slovenskému recipientovi aj diela z ruskej literatúry, o ktorých význame a kvalite boli presvedčení*“ (Mattová, Grominová, Lorková, 2017, s. 174).

Zoznam citovanej literatúry

- BABEL, I. 2005. *Ako to chodilo v Odese*. Bratislava: Slovart 2005.
- BAJEVSKIJ, 2003. *Istorija ruskoj literatury XX veka*. Moskva: Izdatel'skij dom JaSK.
- ČERVEŇÁK, A. 2005. *Ruská literatúra v súčasnom svete*. Bratislava – Nitra: Garmond, 183 s.
- FÉLIX, J. 1969. Úvod k bibliografii Preklady z iných literatúr do slovenčiny 1945 -1968. In: KNĚŽEK, L. 1969. *Preklady z iných literatúr do slovenčiny 1945 – 1968*. Bratislava: Zväz slovenských spisovateľov, s. 3.
- GUZYOVÁ, O. 2002. *Ruská emigrantská literatúra v kontexte slovenskej literatúry a kultúry v rokoch 1921 – 1945*. Prešov: Náuka – Gustáv Moško.
- GROMINOVÁ, A., LORKOVÁ, Z., MATTOVÁ, L. 2017. Hľadanie nových pozícií (po roku 2000). In: KUSÁ, M. *Ruská literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1825 – 2015*. Bratislava: Veda, s. 155 – 174.
- KUSÁ, M. 1998. Situácia znovu neprirodená (1990 – 1996). In: KUSÁ, M., LESŇÁKOVÁ, S., MALITI, E., PAŠTEKOVÁ, S., TESAŘOVÁ, J. 1998. *Ruská literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1836 – 1996*. Stručné dejiny umeleckého prekladu na Slovensku. Zv. 3. Ruská literatúra. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV, s. 132 – 139.
- PAŠTEKOVÁ, S. 2017. Transformácia obrazu ruskej literatúry (1945 – 1970). In: KUSÁ, M. *Ruská literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1825 – 2015*. Bratislava: Veda, s. 87 – 107.
- RYBAKOV, A. 2018. Fenomen vozvraščonnej literatury. In: *International Academy Journal. Web of Scholar*, 7 (25), Vol. 3. s. 50 – 52.
- RYČLOVÁ, I. 2012. *Mezi kladivem a kovadlinou. Dvacáté století v osudech literárních osobností Ruska*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- TYŠŠ, I. 2017. *Teoretické a materiállové sondy do praxeológie a dejín prekladu americkej literatúry na Slovensku v období socializmu*. Nitra: Filozofická fakulta UKF v Nitre.

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0431/19 Model ruskej literatúry na slovenskom knižnom trhu.

Kontakt:

Doc. Mgr. Vladimír Biloveský, PhD.
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Filozofická fakulta
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Tajovského 40, 974 01, Banská Bystrica
Slovenská republika
Email: vladimir.bilovesky@umb.sk

Doc. PhDr. Marta Kováčová, PhD.
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Filozofická fakulta
Katedra slovanských jazykov
Tajovského 40, 974 01, Banská Bystrica
Slovenská republika
Email: marta.kovacova@umb.sk